

سهم ساختار و یادگیری اجتماعی در بزهکاری نوجوانان شهر تهران (مطالعه موردی: ۵ منطقه حاشیه‌نشین)

محمود قاضی طباطبایی^۱ * علیرضا سینی^۲ * روشنگر مشتاق^۳

چکیده

این مطالعه با روش الگوی توضیح رئالیستی انجام یافته و متناسب با آن، SSSL انتخاب شده است. فرض بنیانی در مدل SSSL فضاسازی ساختار جامعه در یادگیری اجتماعی جرم و کجروی است. از بین نوجوانان ۱۹-۱۴ ساله مناطق حاشیه‌نشین شهر تهران، به شیوه نمونه‌گیری ترکیبی به تعداد ۳۵۰ نفر برآورد شد. نتایج نشان داد: همبستگی بین متغیرهای تئوریک ساختاری و ابعاد یادگیری اجتماعی و نیز ابعاد یادگیری اجتماعی و بزهکاری نوجوانان وجود دارد. از بین ابعاد یادگیری اجتماعی، بعد هم‌نشینی افتراقی بیشترین تأثیر را بر بزهکاری نوجوانان داشته است. متغیرهای ساختاری تئوریک (آنومی اجتماعی و بی‌سازمانی اجتماعی)، سبب فضاسازی بر روی یادگیری اجتماعی بزهکاری می‌شوند و فضای یادگیری اجتماعی نیز تولید بزهکاری و کجروی می‌کند.

واژگان کلیدی: ساختار اجتماعی، یادگیری اجتماعی، بزهکاری نوجوانان، حاشیه‌نشینی و جرم.

فصلنامه راهبرد اجتماعی و فرهنگی • سال اول • شماره چهارم • پاییز ۱۳۹۱ • صص ۶۲-۳۹

تاریخ دریافت مقاله: ۹۱/۳/۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۱/۶/۱۹

۱. دانشیار گروه جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران (smghazi@ut.ac.ir).
۲. کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، نویسنده مسئول (aseifi60@yahoo.com).
۳. کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران (rshnk_moshtagh@yahoo.com).

مقدمه

در گذشته، عمدتاً از دیدگاه صرف اخلاقی به مقوله کژرفتاری نگریسته شده و کژرفتاری مقوله‌ای صرفاً «شر» یا «گناه» قلمداد می‌شد و به همین دلیل جامعه در صدد دفع «شر» و رفع «آلودگی» بود. در عصر جدید، با گسترش علوم و پیدایش و بسط علوم رفتاری و اجتماعی، به موازات ارزیابی اخلاقی، تعلیل عقلانی و تحلیل تجربی مقوله بزهکاری و کژرفتاری جای خود را در علوم باز کرد. در این میان علوم زیستی (شامل طب) و علوم شناختی هریک در قلمرو رشته خود مدعی هستند که می‌توانند برای جرم، علل (نزدیک) زیستی، نورولوژیک و روانی بیابند تا جایی که امروزه جرم تا حدودی «طبی شده» و اصطلاح «بدی» جای خود را به «بیماری» و «دیوانگی» سپرده است. در مقابل علوم اجتماعی هریک در قلمرو رشته خود به دنبال علل دور جرم (اجتماعی، سیاسی و...) در سطوح اجتماعی خرد و کلان برآمدند تا جایی که «جرم» تا حدودی به یک «امراض اجتماعی» بدل شد.

جوانی ساخت جمعیت در ایران و تأخر فرایند جامعه‌پذیری نسبت به نظم نوین جهانی در جامعه در حال گذار ایران، به رشد مسئله بزهکاری نوجوانان انجامیده است. نوجوانانی که نمی‌توانند بر مبنای ضعف عملکرد نهادهای جامعه‌پذیری و نابسامانی فضای ساختی در نظام اجتماعی، تمایلات خود را به سوی رفتارهای هم‌نوا سوق دهند، ممکن است به سوی رفتارهای انحرافی کشیده شده و در صورت دریافت برچسب منحرف از سوی نهادهای کنترل اجتماعی به‌عنوان بزهکار شناخته شوند (محمدی اصل، ۱۳۸۴). در طرح مسئله بزهکاری نوجوانان در ایران و روند افزایش آن در سال‌های اخیر، مراجعه به آمار رفتارهایی که در جامعه باز نمودی از واقعیت اجتماعی بزهکاری است، می‌تواند مسئله مورد

1. Medicalized
2. Badness
3. Illness

پژوهش را مورد توجه جدی قرار دهد. هر چند که آمارهای رسمی مربوط به رفتارهای انحرافی سنجش درستی از تعداد و خصوصیات بزهکاران به دست نمی‌دهند (Sellin, 1962: 21). از سویی به سبب گزینشی بودن رفتار و نهادهای کنترل و ثبت بزه و انحراف و نیز انتخابی بودن مجازات بزهکاران، مسئله وقایع ثبتی بزه و جرم کاملاً درست نیستند، ولی ضمن ارائه میزان تقریبی از بزهکاری‌ها و انحرافات، نشان می‌دهند چه کسانی از کل جمعیت بزهکاران و کژرفتاران اجتماعی از سوی نهادهای کنترل اجتماعی به عنوان بزهکار و منحرف شناخته شده‌اند (Kitsuse & Cicourel, 1963).

در ایران بر اساس گزارش‌های موجود از سال ۱۳۴۷ تا کنون، نزدیک به ۲۸ هزار نفر از کودکان و نوجوانان فقط به کانون‌های اصلاح و تربیت تهران فرستاده شده‌اند که توزیع بزهکاری آنها در سرقت، انحرافات جنسی، دعوا و درگیری، خرید و فروش مواد مخدر و اعتیاد بوده است (گزارش مرکز آموزش و پژوهش زندان‌ها، ۱۳۷۶). در خرداد ۱۳۷۷؛ بررسی ترکیب سنی زندانیان بیانگر آن است که ۳۵۲۷ نفر از زندانیان در گروه سنی زیر ۱۸ سال قرار دارند و انحرافات آنان به ترتیب اهمیت مربوط به سرقت، مواد مخدر، شرارت و منکرات است (سازمان امور اداری و استخدامی کشور، ۱۳۷۷).

علاوه بر آمار مذکور که روند افزایشی داشته، نوجوانی چرخه‌ای از زندگی آدمی است که بزهکاری در طول سال‌های اخیر آن به اوج می‌رسد. این دوره، زمانی است که با ضعیف شدن نظارت والدین و گسترش روابط با گروه‌های مختلف از همالان، فشارهای اجتماعی ایجاد می‌شود. بسیاری از کودکان با ضربه عاطفی ناشی از گسیختگی خانواده و تغییرات مکرر در ساختار خانواده، خود را تحت فشار می‌بینند و با ورود زودرس به حیطه تمایلات استعمال مواد مخدر، از خود واکنش نشان می‌دهند (Siegel, 2001). همچنین به هنگام رسیدن به سن بلوغ، انتظاراتشان افزایش یافته و بعضی از آنها قادر به رویارویی با تقاضاهای آکادمیک و اجتماعی نیستند. نوجوانان نگران وضعیت خود با همالان خود هستند، این گونه نقایص در چنین زمینه‌هایی می‌تواند به طرد شدن از اجتماعی که خود منبعی برای بزهکاری است، منجر شود (Ibid: 181). در سال‌های اخیر متخصصان جرم و بزهکاری سعی کردند تا مفاهیم و ویژگی‌های تئوری‌های بیولوژیکی، روان‌شناختی، ساختار اجتماعی، و فرایند اجتماعی را در قالب یک الگوی تئوریک واحد برای تبیین بزهکاری به کار بندند. در این مطالعه برای بررسی بزهکاری نوجوانان از تئوری‌های یادگیری اجتماعی

و ساختار اجتماعی استفاده شده است. قضیه محوری مدل SSSL، بزهکاری نوجوانان را حاصل ساختار اجتماعی (علل دور) و یادگیری اجتماعی (علل نزدیک) می‌داند. به عبارت بهتر سؤال اصلی آن است که کدام یک از عوامل ساختاری سبب فضا سازی برای یادگیری اجتماعی رفتار بزهکارانه می‌شود. به هر حال با توجه به ارقام و آمار پیش گفته در سطح داخلی می‌توان اظهار کرد که در وضعیت فعلی جامعه ایران به‌عنوان یک جامعه در حال گذار که در آن با انواع اختلالات اجتماعی-اختلال نمادی، اختلال توزیعی، اختلال هنجاری و اختلال رابطه‌ای که به‌طور بالقوه یا بالفعل با آن روبه‌روست و نظر به جوانی ساخت جمعیت در ایران و اینکه هرم سنی جوان، آسیب‌پذیرترین قشر در برابر عوامل تهدید کننده سلامت را تشکیل می‌دهند، مسئله بزهکاری می‌تواند به‌عنوان یک مانع جدی در راه شکوفایی استعداد های فردی و توسعه و ترقی کشور قلمداد شود.

با توجه به تنوع و شدت مسائل و مشکلات حاصل از بزهکاری، نکته اساسی آن است که علل و شیوه‌های پیشگیری از بزهکاری به شیوه منظم و علمی مورد مطالعه قرار گیرد. تدوین راهکارهایی برای این پدیده پیچیده اجتماعی (بزهکاری نوجوانان) در صورت ناشناخته ماندن ابعاد بنیادین - اگر ناممکن نباشد - امری دشوار است. آیا بزهکاری حاصل اختلالات روان‌شناختی است؟ واکنش جمعی نوجوانان علیه شرایط مخرب جامعه است؟ آیا رفتار بزهکارانه خطرناک تنها در مناطق بزرگ شهری و در میان جوانان طبقه پایین اجتماع وجود دارد و یا در سراسر ساختار اجتماعی پراکنده است؟ اگر به این سؤالات پاسخ داده نشود، تدوین شیوه‌های مؤثر پیشگیری، کنترل و مداخله علم‌محور در مسئله بزهکاری امری دشوار خواهد بود. بنابراین، با توجه به ساختار سنی جوان کشور و نظر به آنکه جوانان آسیب‌پذیرترین قشر جامعه در برابر عوامل تهدید کننده سلامت را تشکیل می‌دهند، تلاش این پژوهش ارائه نگاهی جامع به معضل بزهکاری از راه بررسی ماهیت، گستردگی، علت‌ها، اقدامات و تلاش‌های در حال انجام برای اصلاح نوجوانان دچار مشکل و جلوگیری از گسترش بزهکاری است.

۱. چارچوب نظری

ساختار اجتماعی یک مفهوم کلی برای اشاره به شرایط اجتماعی جمعی است که نمی‌توان آن را به اعمال و رفتارهای فردی خاص تقلیل داد. ساختار اجتماعی یک زمینه و محیط را برای اعمال افراد جامعه فراهم می‌کند، اندازه سازمان، توزیع کنش‌های افراد در فضای

اجتماعی، زبان مشترک، توزیع ثروت و... باید به عنوان شرایط ساختار اجتماعی در نظر گرفته شوند که ساختار اجتماعی به عنوان واقعیت اجتماعی بیرون از افراد هم تواناساز و هم محدودکننده کنشگران اجتماعی است (Borgatta & Montgomey, 2000). همچنین کیمبل یادگیری را به صورت تغییر نسبتاً پایدار در رفتار بالقوه (توان رفتاری) که در نتیجه تمرین تقویت شده رخ می‌دهد، تعریف کرده است (Kimbel, 1961) بر اساس تعریف مزبور، نخست اینکه یادگیری تغییر در رفتار است. دوم، این تغییر رفتاری نسبتاً پایدار است، به عبارت دیگر نه موقتی است و نه ثابت. سوم اینکه تغییر در رفتار نباید پس از تجربه یادگیری رخ دهد. چهارم اینکه تغییر در رفتار از تجربه یا تمرین ناشی شده و بعد تقویت می‌شود (هرگنهان و اولسون، ۱۳۷۸) اکثر تئوری‌پردازان یادگیری، فرایند یادگیری را واسطه رفتار می‌دانند. در واقع یادگیری یک متغیر رابط و میانی تلقی می‌شود (Ibid: 20).

۱-۱. فضای مفهومی بزهکاری نوجوانان

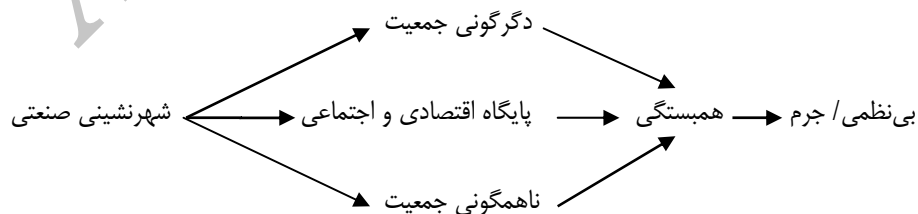
اصطلاح بزهکاری را می‌توان به هنگام مشخص ساختن ویژگی‌های تمامی اشکال تخطی از قانون و همچنین امور جنایی که در کشور یا منطقه و یا دوران خاصی اتفاق می‌افتد، به کار برد (مشکانی و بیرون، ۱۳۷۰). علاوه بر آن، بزهکاری معمولاً مجموعه وسیعی از موارد نقض هنجارهای قانونی و اجتماعی را در بر می‌گیرد (Abercrombie, 1984). در معنایی کلی‌تر، بزه عبارت است از: اقدام به عملی که برخلاف موازین، مقررات و معیارهای ارزشی و فرهنگی جامعه باشد (احمدی، ۱۳۷۵). در بیشتر کشورها واژه بزهکاری نوجوانان به فردی اشاره می‌کند که سن او معمولاً بین ۱۳ تا ۱۸ سال است و مرتکب عملی شده است که از دیدگاه قانون شایسته مجازات است (همان). بنابراین در این مورد باید دو نکته را روشن کرد: نخست اینکه حیطه سنی بزهکاری چقدر است و دیگر اینکه ویژگی‌های بزهکاری نوجوانان کدام است. اکثر جرم‌شناسان آغاز بزهکاری را از سن ۱۲ سالگی دانسته‌اند (علومی، ۱۳۴۸) به این جهت حیطه سنی بزهکاری غالباً با تعیین سن مسئولیت کیفری مترادف است. بزهکاری نوجوانان در جامعه در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نمودار می‌شود. در بعد اقتصادی، بزهکاری نوجوانان در عرصه بزه بر ضد اموال، در بعد سیاسی، در حیطه بزه بر ضد نظم عمومی، در بعد اجتماعی بزه بر ضد اشخاص بوده

و در بعد فرهنگی (وضع پوشش، موسیقی مخالف عرف و...) بروز می کند (محمدی اصل، ۱۳۸۴).

تئوری های ساختار اجتماعی اظهار می دارند که نیروهای اقتصادی - اجتماعی در جهت تخریب نواحی طبقات پایین تر عمل کرده و بسیاری از ساکنان آنها را در درون الگوهای رفتاری جرم خیز قرار می دهند. این تئوری ها وجود گروه های نوجوان نظارت نشده، میزان جرم بالا و بی نظمی اجتماعی در مناطق فقیرنشین را به عنوان مسائل اجتماعی عمده در نظر می گیرند (Siegel, 2001). به طور کلی سه شاخه مرتبط اما مطابق باهم در درون دیدگاه اجتماعی وجود دارد که عبارتند از: تئوری بی سازمانی اجتماعی، تئوری فشار و تئوری انحراف فرهنگی. در این مجال، از آنجایی که تئوری بی سازمانی اجتماعی مختص کشورهای در حال توسعه است و متناسب با فرایند شهری شدن این کشورها، می توانند در تبیین مسائل و مشکلات جوامع مزبور کارایی داشته باشد، مورد اشاره قرار می گیرد.

تئوری بی سازمانی اجتماعی در اواسط دهه ۱۹۸۰ به عنوان یکی از دیدگاه های نظری عمده در مطالعه جرم و بزهکاری مجدداً نمایان شد. شاو و مکی (۱۹۴۲) فرض کرده اند که مناطق شهری متراکم و بزرگ باعث ایجاد روابط سطحی می شوند که به ترتیب تضاد بین فردی را افزایش داده و کنترل و نظارت رسمی را ضروری می نماید. این نتایج بی سازمانی اجتماعی، با فقر و تحرک گزینشی جمعیت در اطراف شهرها همراه شده و منجر به ضعف کنترل اجتماعی می شود که افزایش خرده فرهنگ های کجرو و به تبع آن، افزایش میزان خشونت را به دنبال دارد (Galeiya, 2001).

تئوری بی سازمانی اجتماعی، اخیراً بروی شکل مستقیم کنترل غیررسمی یا ثمربخشی جمعی متمرکز شده است. این تئوری بر این فرض استوار است که چنانچه سازوکارهای مکمل ضعیف گردند، محلات توانایی خود را نسبت به کنترل جرم از دست خواهند داد.

شکل ۱. مدل بی سازمانی اجتماعی (Source: Markowitz, 2001)

استدلال اساسی تئوری بی‌سازمانی اجتماعی این است که جرم و بزهکاری نتیجه کاهش کنترل‌های اجتماعی غیررسمی است. زمانی که اجتماعات نابسمان می‌شوند، همسایه‌ها نسبت به نظارت و بازبینی خاطیان بالقوه بی‌میل شده و پیامد این بی‌میلی و عدم مسئولیت نسبت به رفتار دیگران، افزایش رفتارهای کجرو خواهد بود. بنابراین بی‌سازمانی اجتماعی زندگی خصوصاً در مناطق خاص شهری، مثل حاشیه‌ها سبب ضعف اعمال کنترل اجتماعی در این مناطق منجر به مسائل اجتماعی و نیز مسائل روانی شده است (Donhaman, 1999). علاوه بر آن، این دیدگاه تئوریک، عمدتاً تأثیر کنترل عمومی یا دولت را بر فرایندهای سازمان محله و فرصت‌های بعدی جرم نادیده گرفته است.

مرتون، آنومی را درهم شکستگی ساختار فرهنگی می‌داند. درهم شکستگی ساختار فرهنگی جامعه بدین معناست که رابطه تعادل بین اهداف فرهنگی جامعه و راه‌های رسیدن به این اهداف در یک جامعه به هم بخورد (رفیع‌پور، ۱۳۷۸). اگر میان اهداف فرهنگی و وسایل دستیابی به آن تناسب نباشد، افرادی که در یک ساختار اجتماعی تحت فشار قرار گرفته‌اند، احتمالاً بیش از دیگران رفتار انحرافی خواهند داشت.

در نگاه مرتون، بریدگی میان هدف‌ها و وسایل نهادینه شده، ممکن است به دو سبب پدید آید: ۱. وسعت یافتن شتابان اهداف و ۲. محدود شدن تعریف راه‌های مشروع برای دست یافتن به هدف‌ها. پیامدهای این گسستگی موجب ضعف تعهد فرد گاه نسبت به وسایل نهادی شده و فرد در وضعیت آنومیک قرار داده شده و پیامد وضع آنومیک به کج‌رفتاری منجر می‌شود (سلیمی و داوری، ۱۳۸۶).

تئوری آنومی اجتماعی پیش‌بینی می‌کند: در محیط‌هایی که مردم دارای نظم اخلاقی کمتری هستند و به‌طور خودخواهانه عمل کرده و مایل هستند که دیگران را استثنا کنند، اعتماد اجتماعی در همان زمان کاهش خواهد یافت و جرم و خشونت افزایش می‌یابد (Loderman, 1999). بنابراین بر اساس تئوری آنومی اجتماعی، می‌توان گفت که در وضعیت بی‌هنجاری، هنجارهای اجتماعی اقتدار آمرانه خود را از دست داده و مدیریت اخلاقی لازم را بر افراد نمی‌توانند اعمال کنند، در نتیجه افراد نمی‌توانند جهت رفتار خویش را تعیین کنند. در واقع بی‌هنجاری، وضعیت اجتماعی ویژه‌ای است که در آن هنجارها و معیارهای اجتماعی دچار پریشانی شده و یا آنکه با همدیگر ناهم‌ساز شده و فرد برای هماهنگ شدن با آنها دچار سردرگمی و سرگسستگی می‌شود، بنابراین فرد در وضعیتی قرار

می‌گیرد که به درون خویش پناه برده و بدبینانه همه پیوندهای اجتماعی را نفی می‌کند. در نتیجه نابسامانی‌ها، کج رفتاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی افزایش خواهد یافت.

تئوری یادگیری اجتماعی بر تأثیرات متقابل بین رفتار، محیط و بر الگوهایی از رفتار تأکید دارد که فرد برای کنار آمدن با محیط، در خود پرورش می‌دهد؛ الگوهایی که از راه تجربه مستقیم پاسخ‌های محیط به فرد یا مشاهده پاسخ‌های دیگران کسب می‌شود. بدین ترتیب که فرد ابتدا رفتار مطابق پاسخ مطلوب یا پاداش را از رفتاری که این نتایج نامطلوبی به بار آورد، جدا می‌کند و آنگاه الگوی توأم با موفقیت را برگزیده و بقیه را کنار می‌گذارد. بر اساس این تئوری، نوع پاسخ به نوبه خود بر چگونگی رفتار تأثیر می‌گذارد. تئوری اجتماعی بر اهمیت عامل‌های شناختی تأکید کرده و با توجه به قوه فکر و تأمل در فرد و توانمند شمردن او در بازنمایی نمادی موقعیت‌ها، متذکر می‌شوند که انسان می‌تواند پیامدهای احتمالی رفتار خود را پیش‌بینی کرده و رفتار خود را بر وفق آن تغییر دهد.

خودتنظیمی، دیگر فرایند مورد تأکید در این تئوری است. بدین شکل که هر رفتار افزون بر پیامدهای بیرونی، نوعی واکنش خودسنجی را نیز در پی دارد. این سنجش، با توجه یافتن فرد به میزان همخوانی رفتارهایش با معیارهایی انجام می‌شود که آن را برای تنظیم و هدایت رفتار خود پذیرفته است. نتیجه این سنجش نوعی احساس رضایت یا ناراضی‌تی درونی است که می‌توان آن را نظام تقویت درونی نامید.

در این زمینه، آلبرت بندورا مدعی است که غالب رفتارهای انسان از طریق مشاهده و در طول فرایند الگوسازی آموخته می‌شود. بندورا فراگیری رفتار از طریق الگوسازی را کارآمدتر از یادگیری از طریق هم‌نشینی افتراقی و تقویت می‌داند. وی تأکید دارد که پیچیدگی رفتارهایی مانند بزه و جرم کمتر از رفتارهایی مانند راندن یک خودرو نیست و به الگو نیاز دارد. متغیرهای مؤثر در تبیین مشاهده یادگیری اجتماعی مشاهده‌ای بندورا عبارتند از: ۱. فرایند نگهداشت الگو، ۲. انجام دوباره رفتارهای مشاهده شده، ۳. فرایند توجه و ۴. تقویت رفتارهایی که به انجام آن مبادرت شده است.

برجسته‌ترین تلاش برای آزمون یادگیری اجتماعی در تبیین کجروی اثر بندورا است که بر الگوسازی پرخاشگری در سه موقعیت اجتماعی تأکید دارد: ۱. محیط خانواده، ۲. خرده‌فرهنگ‌ها: بالاترین میزان رفتار پرخاشگرانه در محیط‌هایی که الگوی پرخاشگری

1. Self regulation

در آن فراوان است و ۳. الگوهای نمادین: بندورا بخش عمده از تأثیر الگوهای نمادین را پرخاشگری به محیط اجتماعی و به خصوص رسانه‌های جمعی نسبت داده است. اکرز در فرمول‌بندی خود از این تئوری، چهار مفهوم اصلی را پایه و اساس تئوری یادگیری اجتماعی می‌داند که عبارتند از: فراوانی معاشرت، تقویت‌کننده‌های افتراقی، تعاریف و تقلید میدانند.

فراوانی معاشرت: فرایندی که به موجب آن شخص در معرض تعاریف موافق و ناموافق قرار می‌گیرد که سبب پیروی شخص از قانون یا گزینش رفتار قانون‌شکنانه می‌شود.

تعاریف: دیدگاه یا معنایی که یک شخص به رفتار خویش می‌دهد و شامل گرایش‌ها، دلایل، تعاریف موقعیت سنج و گرایش اخلاقی و ارزیابی‌کننده‌ای که تصدی یک عمل درست یا غلط، خوب یا بد را تعریف می‌کند.

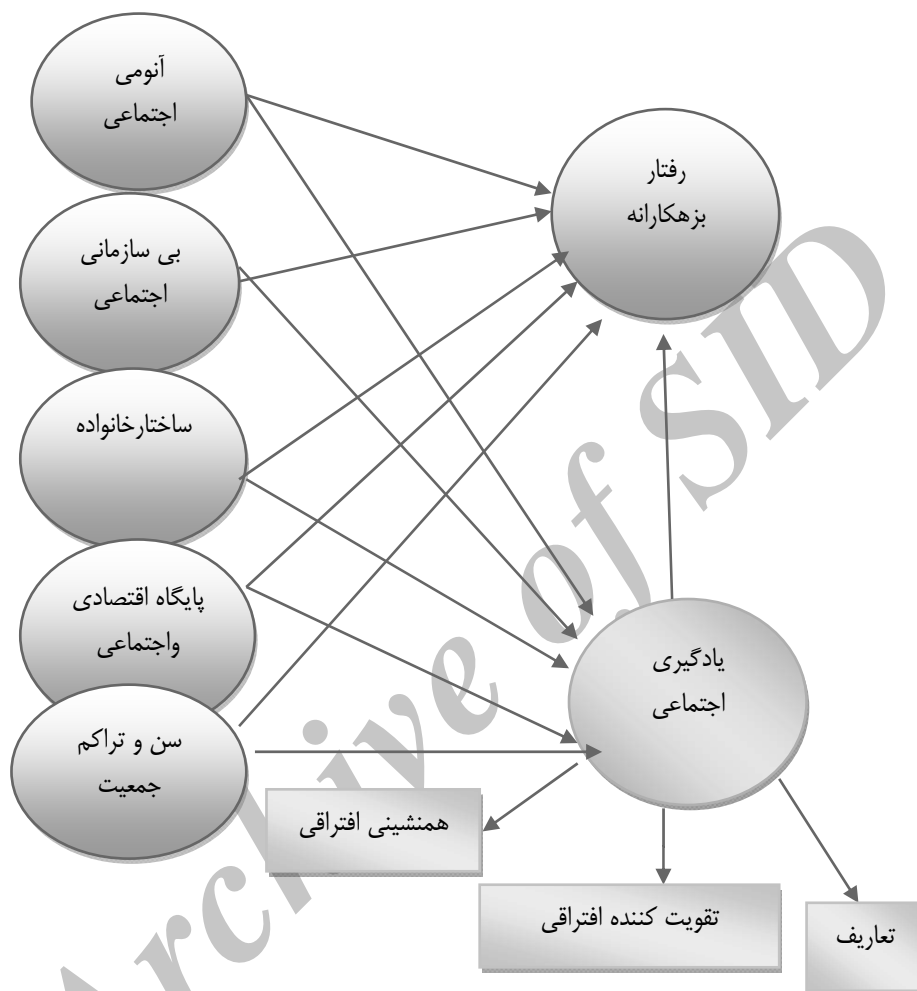
تقویت‌کننده‌های افتراقی: تعادل بین تنبیهات و پاداش‌های واقعی یا پیش‌بینی شونده که به عنوان پیامد یک رفتار در نظر گرفته می‌شوند که ادامه پیامدهای یک رفتار است.

تقلید: تقلید مستلزم مشاهده رفتاری است که دیگران انجام می‌دهند. تقلید یا عدم تقلید از یک رفتار خاص به خصیصه‌های شخص مورد مشاهده، رفتاری که شخص در آن درگیر می‌شود و پیامدهای مشاهده شده آن رفتار بستگی دارد.

همچنین اکرز معتقد است که فرایند یادگیری اجتماعی ارتباط بین شرایط ساختاری و رفتارهای فردی دنبال می‌کند (Akers, 1992). در مدل یادگیری و ساختار اجتماعی، فرض بر این است که متغیرهای ساختار اجتماعی اثرات غیرمستقیم و متغیرهای یادگیری اجتماعی اثرات مستقیم بر رفتار افراد دارند.

۲-۱. مدل نظری تحقیق

تئوری اکرز در بسیاری از تحقیقات مورد استفاده گرفته است. یافته‌های این پژوهش به وسیله این تئوری مورد هدایت واقع شده است که در آن مفاهیم اساسی یادگیری اجتماعی اندازه‌گیری می‌شود (Akers, 1989).

شکل ۲. مدل تحقیق

۲. فرضیه‌های تحقیق

- بین سن و بزهکاری افراد رابطه وجود دارد.
- بین پایگاه اجتماعی، اقتصادی و بزهکاری افراد رابطه وجود دارد.
- بین یادگیری اجتماعی افراد و بزهکاری افراد رابطه وجود دارد.
- بین ساختار خانواده افراد و بزهکاری افراد رابطه وجود دارد.

۳. روش تحقیق

از آنجا که واحد تحلیل بر اساس ماهیت مسئله در سطح خرد این پژوهش فرد است، جامعه تحقیق شامل افراد عادی ۱۹-۱۴ ساله شهر تهران در مناطق پنج‌گانه انتخابی حاشیه‌نشین است. جامعه آماری این پژوهش شامل نوجوانان پسر ۱۹-۱۴ ساله ساکن شهر تهران است که با توجه به رویکرد تئوریک تحقیق حاضر، در مناطق حاشیه‌ای انتخابی شهر قرار دارند. تعداد نوجوانان پسر در مطالعه حاضر برحسب سرشماری سال ۱۳۸۵، ۵۴۱۲۱ نفر برآورده شده است. بنابراین بر اساس رویکرد تئوریک، در مطالعه حاضر به مطالعه مناطق خاک‌سفید، خلایق، نعمت‌آباد، دولت‌خان و دولت‌آباد که نسبت به مناطق دیگر حاشیه‌نشین، تراکم و تمرکز بیشتری دارند، انتخاب شده است. نمونه آماری مورد مطالعه در این پژوهش ۳۵۰ نفر است که در اسفند ۱۳۸۸ ساکن این مناطق بوده و با استفاده از روش نمونه‌گیری ترکیبی هدفمند انتخاب شده‌اند. نحوه گردآوری داده‌ها از طریق پرسشنامه است.

۳-۱. اعتبار پژوهش

مفهوم اعتبار به این پاسخ می‌دهد که ابزار اندازه‌گیری تا چه حد خصیصه مورد نظر را می‌سنجد. بدون آگاهی از اعتبار اندازه‌گیری نمی‌توان به دقت داده‌های حاصل از آن اطمینان داشت. روش‌های مختلفی برای سنجش اعتبار وجود دارد. در این پژوهش برای اندازه‌گیری گویه‌های اقتباس یافته از آکرز، اعتبار صوری و برای اندازه‌گیری آنومی اجتماعی و بی‌سازمانی اجتماعی، از اعتبار سازه بهره گرفته شده است.

۲-۳. روایی پژوهش

برای محاسبه ضریب روایی ابزار اندازه گیری، شیوه‌های مختلفی به کار برده شده می‌شود. مناسب‌ترین روش برای سنجش روایی، طیف لیکرت ضریب آلفای کرونباخ است. در تحقیق حاضر از این روش برای پایایی مقیاس‌ها استفاده شده است. لازم به ذکر است که در استراتژی‌های پردازش داده‌ها و اطلاعات از آزمون‌های آماری همبستگی پیرسون و نیز از آزمون‌های چندمتغیره‌ای مانند تحلیل مسیر، رگرسیون و مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شده است.

۴. یافته‌های تحقیق

۱-۴. آمارهای تک‌متغیری

- سن: جدول زیر توزیع فراوانی نسبی سن را در بین نوجوانان نشان می‌دهد. طبق یافته‌های موجود میانگین سن نوجوانان ۱۷ سال بوده است.

جدول ۱. توزیع پاسخگویان بر حسب سن

سن	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	جمع
فراوانی	۳۳	۳۲	۶۴	۷۸	۶۹	۴۱	۳۵۰
درصد	۸/۸	۸/۴	۱۸/۴	۲۲/۸	۲۰	۲۱/۶	۱۰۰
برخی آمارها بر اساس مقیاس ۱۹-۱۴	میانگین: ۱۷/۲ انحراف معیار: ۱/۵۴						

- تحصیلات: جدول ۲ توزیع فراوانی نسبی تحصیلات را در بین نوجوانان نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های جدول می‌توان گفت که تحصیلات در مقطع دبیرستان، مقوله‌نمایی برای نوجوانان مورد مطالعه بوده است. نکته قابل تأمل اینکه ۹/۵ درصد افراد دارای تحصیلات ابتدایی و خواندن و نوشتن بوده‌اند.

سهم ساختار و یادگیری اجتماعی در بزهکاری نوجوانان در شهر تهران ... ۵۱

جدول ۲. توزیع پاسخگویان بر حسب تحصیلات

تحصیلات	بی سواد	خواندن و نوشتن	ابتدایی	راهنمایی	دبیرستان	دیپلم	فوق دیپلم	جمع
فراوانی	۰	۱۱	۳۰	۴۹	۱۳۶	۱۰۶	۱۸	۳۵۰
درصد	۰	۱/۹	۷/۸	۱۳/۸	۴۰/۹	۳۱/۶	۴/۹	۱۰۰
برخی آمارها	میانها: ۵							

- درآمد: جدول ۳ توزیع درآمد ماهیانه خانواده پاسخگویان را نشان می دهد. بر اساس یافته ها می توان گفت که میان درآمد در بین خانوارهای حاشیه نشین ۳۰۰ تا ۴۰۰ هزار تومان بوده است.

جدول ۳. توزیع پاسخگویان بر حسب درآمد

درآمد بر حسب هزار تومان	کمتر از ۲۰۰	۲۰۰ تا ۳۰۰	۳۰۰ تا ۴۰۰	۴۰۰ تا ۵۰۰	۵۰۰ تا ۶۰۰	۶۰۰ و بالاتر	جمع
فراوانی	۵۲	۱۱۰	۶۳	۶۱	۳۸	۲۶	۳۵۰
درصد	۱۴/۷	۳۲/۸	۱۸/۱	۱۷/۵	۱۰/۳	۶/۶	۱۰۰
برخی آمارها	میانها: ۳						

- شغل پدر: جدول ۴ توزیع فراوانی نسبی شغل پدر را در بین پاسخگویان نشان می دهد. با توجه به یافته های جدول، می توان گفت که شغل کارگری مقوله نمایی برای شغل پدر بوده است.

جدول ۴. توزیع فراوانی شغل پدر در مناطق حاشیه نشین شهر تهران

شغل	کارگری با درآمد پایین	ساختمانی	خدماتی	دولتی	تجاری	جمع
فراوانی	۲۱۷	۱۶	۶۷	۳۴	۱۱	۳۵
درصد	۶۶/۳	۳/۴	۱۹/۴	۹/۱	۱/۹	۱۰۰
برخی آمارها	نما: شغل کارگری					

- شغل مادر: جدول ۵ توزیع فراوانی نسبی شغل مادر را در بین پاسخگویان نشان می دهد. با توجه به یافته های جدول، می توان گفت که شغل خانه داری و قالیبافی مقوله نمایی برای شغل مادر بوده است.

جدول ۵. توزیع فراوانی شغل مادر در مناطق حاشیه‌نشین تهران

خانه‌داری، قالیبافی و...	خدماتی	بی‌پاسخ	تجاری	جمع
۲۸۱	۲۹	۳۴	۱۱	۳۵۰
۸۶/۲۵	۷/۵	۹/۱	۹/۶	۱۰۰
نما: خانه‌داری و قالیبافی				
برخی آمارها				

- مدت سکونت در شهر تهران: جدول ۶ توزیع فراوانی نسبی وضعیت مدت سکونت در شهر تهران را نشان می‌دهد. از آنجا که مناطق حاشیه‌نشین از روندهای مهاجرت شکل می‌گیرند، در متغیر مزبور میانه مدت سکونت در شهر تهران مقوله آماری ۱۵-۲۰ سال بوده است.

جدول ۶. توزیع فراوانی مدت سکونت در شهر تهران

کمتر از ۵ سال	۵-۱۰	۱۰-۱۵	۱۵-۲۰	بیشتر از ۲۰ سال	جمع
۲۴	۵۰	۷۰	۸۶	۱۱۵	۳۵۰
۵/۹	۱۴/۱	۲۰/۳	۲۵/۳	۳۴/۴	۱۰۰
میانه: ۴					برخی آمارها

۱-۴. متغیر وابسته

متغیر وابسته نهایی در این پژوهش، بزهکاری است که در سطح خرد با معرف‌هایی چون نندالیسم، خشونت، سرقت و تقلب، استعمال مواد مخدر، الکل و کجروی‌های فرهنگی اندازه‌گیری شده است.

- بزهکاری: جدول ۷ توزیع فراوانی متغیر وابسته بزهکاری را در بین نوجوانان پاسخگو نشان می‌دهد. طبق یافته‌های موجود در جدول، ۵۶/۳ درصد از پاسخگویان اظهار کردند که ۱-۲ بار اعمال بزهکارانه را انجام دادند و ۴۰/۲ درصد از پاسخگویان اظهار داشته‌اند که ۳-۵ بار اعمال بزهکارانه را انجام دادند و ۲/۲ درصد انجام متغیر بزهکاری را ۶-۱۰ بار عنوان کرده‌اند. بنابراین با جمع درصدهای مزبور می‌توان گفت که ۰/۹ درصد اعمال بزهکارانه را در طول یک سال «هرگز» عنوان کرده‌اند و میانگین متغیر مزبور عدد ۳۹/۵۴ است.

جدول ۷. توزیع فراوانی متغیر وابسته بزهکاری در بین نوجوانان

تعداد ارتکاب بزه	هرگز	۱-۲	۳-۵	۶-۱۰	بیش از ۱۰	جمع
فراوانی	۸	۱۸۴	۱۳۲	۱۱۲	۹	۳۵۰
درصد	۰/۹	۵۶/۳	۴۰/۲	۲/۲	۱/۳	۱۰۰
برخی آمارها	میانگین: ۳۹/۵۴ انحراف معیار: ۱۳/۰۵					

۲-۱-۴. نتایج توصیفی متغیرهای مستقل

مهم‌ترین متغیرهای مستقل در این مطالعه، آنومی اجتماعی و بی‌سازمانی اجتماعی است. آنومی اجتماعی توسط شش معرف و متغیر بی‌سازمانی اجتماعی توسط ۱۶ معرف اندازه‌گیری شده‌اند.

- آنومی اجتماعی: جدول ۸ توزیع فراوانی متغیر آنومی اجتماعی را در میان نوجوانان نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های موجود، حداکثر قریب به اتفاق پاسخگویان گزینه‌های موافق و تا حدودی را انتخاب کردند. میانگین آنومی اجتماعی در بین پاسخگویان ۳/۵۲ است. تنها گویه‌ای که در آن اکثر پاسخگویان گزینه‌های مخالف و کاملاً مخالف را انتخاب کردند، تحت این عنوان است: «به نظر من این کشور بیمار است». این سؤال دارای بار ارزشی مقایسه‌پذیری بین جامعه‌ای است. در مورد نتایج این گونه سؤالات باید محتاط بود.

جدول ۸. توزیع فراوانی متغیر آنومی اجتماعی در بین نوجوانان

	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	جمع
فراوانی	۰	۶	۷۴	۱۶۸	۹۲	۳۵۰
درصد	۰	۳	۲۱/۶	۵۰/۲	۲۵/۲	۱۰۰
برخی آمارها بر اساس مقیاس ۰-۲۵	میانگین: ۱۸/۲۸ انحراف معیار: ۳/۱۵					

- بی‌سازمانی اجتماعی: جدول ۹ توزیع فراوانی نسبی بی‌سازمانی اجتماعی را در میان پاسخگویان، بر اساس شناخت آنها از محله زندگی خود نشان می‌دهد. بر اساس نتایج این جدول، اکثر پاسخگویان وجود بی‌سازمانی اجتماعی بر اساس معرف‌های مورد اندازه‌گیری در این مطالعه را گاهی اوقات و اکثر اوقات دانستند. لازم به یادآوری است که بیشترین

میزان بی‌سازمانی اجتماعی از نظر پاسخگویان، بعد اجبار در سکونت، یعنی گویه‌های «ما مجبوریم در این محل زندگی کنیم» و «اگر امکانش بود، از این محله نقل مکان می‌کردیم» بوده است.

جدول ۹. توزیع فراوانی متغیر بی‌سازمانی اجتماعی در بین نوجوانان

جمع	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۳۵۰	۲۶	۱۳۷	۱۵۶	۲۱	۰	فراوانی
۱۰۰	۶/۶	۴۱/۳	۴۷/۱	۵	۰	درصد
میانگین: ۴۵/۵۵ انحراف معیار: ۹/۸۷						برخی آمارها

۳-۱-۴. نتایج متغیرهای تعدیل‌کننده مهم

سؤال کلیدی در مطالعه حاضر این بود که متغیرهای یادگیری اجتماعی در فضای کدام عوامل ساختاری به وجود می‌آیند. یادگیری اجتماعی در این پژوهش به‌عنوان متغیر تعدیلگر محسوب می‌شود، که با معرف‌های همنشینی افتراقی، کنترل اجتماعی غیررسمی، و تعاریف مثبت و منفی از قانون مورد اندازه‌گیری شده است.

- همنشینی افتراقی (میزان بزهکاری با دوستان و گذران اوقات با دوستان): جدول ۱۰ میزان گذران اوقات با دوستان و بزهکاری را نشان می‌دهد. بر اساس جدول، بزهکاری دوستان ۴۴/۱۶ بوده است.

جدول ۱۰. میزان همنشینی افتراقی (میزان بزهکاری با دوستان و گذران اوقات)

جمع	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۳۵۰	۷	۲۱	۱۷۳	۱۳۷	۷	فراوانی
۱۰۰	۰/۶	۵	۵۲/۵	۳۲/۳	۰/۶	درصد
میانگین: ۴۴/۱۶ انحراف معیار: ۱۲/۵						برخی آمارها

- کنترل اجتماعی غیررسمی: جدول ۱۱ توزیع فراوانی نسبی کنترل اجتماعی غیررسمی را در میان پاسخگویان نشان می‌دهد. دلیل مطرح کردن کنترل اجتماعی غیررسمی این است که به‌عنوان یک تقویت‌کننده مثبت باعث کاهش اعمال بزهکارانه می‌شود. در محلات حاشیه‌نشین، طبق تئوری بی‌سازمانی اجتماعی، این کنترل به‌عنوان ابزار کنترل‌کننده

سهم ساختار و یادگیری اجتماعی در بزهکاری نوجوانان در شهر تهران ... ۵۵

نوجوانان کاهش یافته است.

جدول ۱۱. توزیع فراوانی کنترل اجتماعی غیررسمی

جمع	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۳۵۰	۱۰	۵۹	۱۵۴	۱۰۶	۱۶	فراوانی
۱۰۰	۱/۶	۱۶/۸	۴۶/۶	۳۱/۶	۳/۴	درصد
میانگین: ۱۱/۳۰ انحراف معیار: ۲/۸۷						برخی آمارها

- تعاریف: برای شناختن فضای یادگیری از بعد تعاریف نیز از مدل اکرز استفاده شده است.

تعاریف منفی از قانون: گویه «این روزها اطاعت از قانون اهمیت چندانی ندارد»، از پاسخگویان پرسیده شده است. جدول ۱۲ این نتایج فراوانی نسبی تعاریف منفی از قانون را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌ها، میانگین تعاریف منفی از قانون در میان پاسخگویان، ۳/۹۲ بوده است.

جدول ۱۲. توزیع فراوانی تعاریف منفی از قانون

جمع	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۳۵۰	۳۳	۸۱	۱۳۶	۶۶	۲۹	فراوانی
۱۰۰	۸/۸	۲۳/۸	۴۰/۹	۱۹/۱	۷/۵	درصد
میانگین: ۳/۹۲ انحراف معیار: ۱/۰۳						برخی آمارها

تعاریف مثبت از مذهب: جدول ۱۳ تعاریف مثبت از مذهب را نشان می‌دهد. این معرف با گویه‌های خواندن قرآن و نماز و دانستن خود به‌عنوان فردی مذهبی اندازه‌گیری شده است. بیشترین مقوله فراوانی به پاسخ «متوسط» تعلق دارد.

جدول ۱۳. توزیع فراوانی تعاریف مثبت از مذهب

جمع	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۳۵۰	۳۷	۷۳	۱۳۳	۷۱	۳۱	فراوانی
۱۰۰	۱۰	۲۱/۳		۲۰/۶	۸/۱	درصد
میانگین: ۵/۶۵ انحراف معیار: ۲/۰۶						برخی آمارها

۲-۴. آمارهای دومتغیره

به منظور بررسی روابط میان ابعاد یادگیری اجتماعی و متغیرهای مستقل (آنومی و بی‌سازمانی اجتماعی) در ارتباط گذاشته شد تا شدت و جهت روابط مورد بررسی قرار گیرد. از آنجا که نمونه تحقیق از بین نوجوانان مناطق حاشیه‌نشین انتخاب شده است، نتایج مذکور هم برای نمونه وهم برای جمعیت مناطق حاشیه‌نشین قابل تعمیم است.

با در نظر گرفتن موارد، جدول ۱۴ نشان می‌دهد که بین آنومی اجتماعی و ابعاد یادگیری اجتماعی روابط زیر برقرار است: هرچقدر آنومی اجتماعی افزایش یابد، تعاریف مثبت از قانون و کنترل اجتماعی غیررسمی رابطه معکوس برقرار است. به عبارت بهتر، هرچقدر آنومی اجتماعی افزایش یابد، تعاریف مثبت از مذهب و قانون، کنترل اجتماعی غیررسمی و فرصت دستیابی به اهداف مثبت کاهش می‌یابد. در مقابل، همزمان با افزایش آنومی اجتماعی، احساس دلمردگی فرد و بزهکاری دوستان و روابط منفی با والدین نیز افزایش می‌یابد.

روابط معکوس و معنی‌داری بین متغیر ساختاری بی‌سازمانی اجتماعی و تعاریف مثبت از مذهب و قانون، کنترل اجتماعی غیررسمی وجود دارد. به عبارت بهتر، با افزایش بی‌سازمانی اجتماعی، تعاریف مثبت از قانون و مذهب کاهش می‌یابد و نیز با افزایش بی‌سازمانی اجتماعی، فنون خنثی‌سازی از عمل بزهکارانه و همچنین احساس دلمردگی و بزهکاری دوستان افزایش می‌یابد.

جدول ۱۴. ماتریس همبستگی بین متغیرهای مستقل ساختاری و ابعاد یادگیری اجتماعی

متغیر	تعاریف مثبت از قانون	تعاریف مثبت از مذهب	کنترل اجتماعی غیررسمی	شانس دستیابی به اهداف مثبت	تعاریف خنثی	بزهکاری دوستان	افسردگی	روابط منفی با والدین
آنومی اجتماعی	-۰/۱۵	-۰/۱۰	-۰/۳۰	-۰/۱۷۵	۰/۰۵۸	۰/۱۰۴	۰/۲۴	۰/۱۰
بی‌سازمانی اجتماعی	-۰/۲۴	-۰/۱۱	-۰/۱۷	۰/۰۴	۰/۲۰	۰/۱۵	۰/۴۳	۰/۰۵

۱-۲-۴. روابط همبستگی بین متغیرهای ساختاری

جدول ۱۵ ماتریس همبستگی بین متغیرهای ساختاری و ابعاد یادگیری اجتماعی را نشان

سهم ساختار و یادگیری اجتماعی در بزهکاری نوجوانان در شهر تهران ... ۵۷

می‌دهد. بر اساس ماتریس مزبور، روابط معناداری بین متغیرهای ساختاری و یادگیری اجتماعی وجود دارد.

جدول ۱۵. ماتریس همبستگی بین متغیرهای ساختاری و ابعاد یادگیری اجتماعی

متغیر	تعاریف مثبت از قانون	تعاریف مثبت از مذهب	کنترل اجتماعی غیررسمی	شانس دستیابی به اهداف مثبت	تعاریف خنثی	بزهکاری دوستان	افسردگی	روابط منفی با والدین
سن	-۰/۰۲۸	-۰/۱۹	۰/۴۹	۰/۳۸	-۰/۵۵	۰/۵۶	۰/۰۵	۰/۰۸۱
پایگاه اجتماعی و اقتصادی	-۰/۰۶	۰/۰۰۶	۰/۰۹۳	۰/۰۵	۰/۱۸	۰/۰۸	-۰/۰۰۳	-۰/۱۰۵
ساختار خانواده	-۰/۰۲۲	-۰/۰۱۹	۰/۱۹	-۰/۰۸	۰/۴۹	-۰/۰۷۹	۰/۰۴	۱۳/۰

۲-۴. روابط همبستگی بین متغیر تعدیل کننده و وابسته

جدول ۱۶ ماتریس همبستگی بین ابعاد یادگیری اجتماعی و بزهکاری نوجوانان را نشان می‌دهد. بر اساس مقادیر به دست آمده، با افزایش بزهکاری نوجوانان، تعاریف مثبت آنها از قانون و مذهب و شانس دستیابی به اهداف مثبت کاهش می‌یابد. در مقابل، روابط منفی با والدین افزایش می‌یابد.

جدول ۱۶. ماتریس همبستگی بین متغیر بزهکاری و ابعاد یادگیری اجتماعی

متغیر	تعاریف مثبت از قانون	تعاریف مثبت از مذهب	کنترل اجتماعی غیررسمی	شانس دستیابی به اهداف مثبت	تعاریف خنثی	بزهکاری دوستان	افسردگی	روابط منفی با والدین
بزهکاری نوجوان	-۰/۱۹	-۰/۱۷	۰/۳۰۲	-۰/۱۸	۰/۰۰۲	۰/۶۳۶	۰/۱۴	۰/۳۰۹

۳-۴. مشارکت نسبی ابعاد متغیر یادگیری اجتماعی در تبیین متغیر وابسته

به منظور تعیین متغیرهایی که صلاحیت حضور در مدل را دارند، از رگرسیون گام به گام^۱ استفاده شد. جدول زیر این نتایج را به شکل دقیق تری نشان می‌دهد.

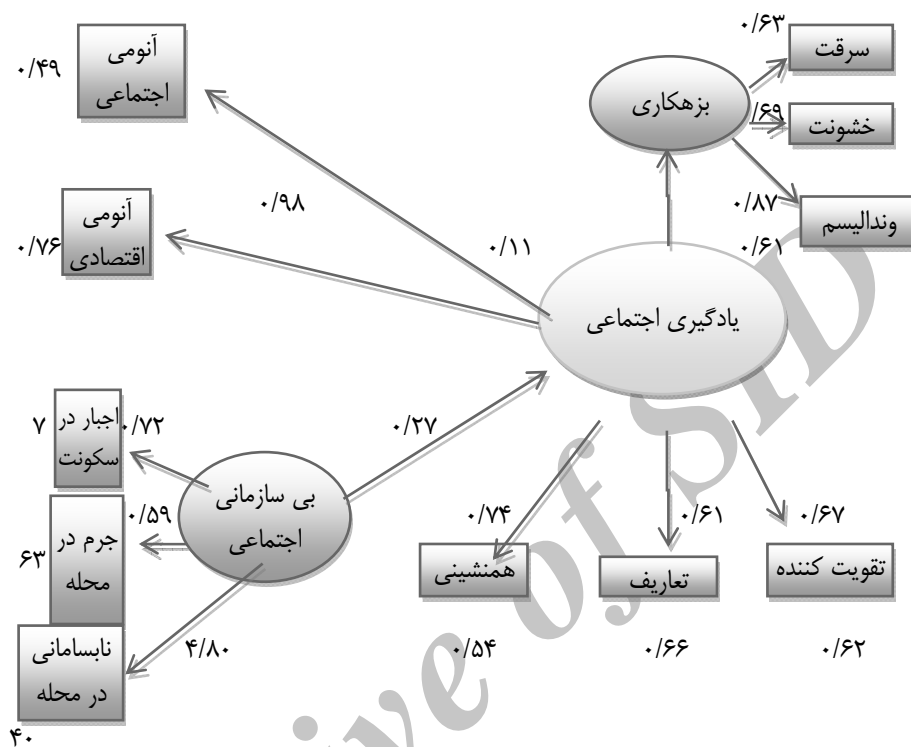
1. Stepwise

جدول ۱۷. نتایج متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (بزهکاری) به روش گام به گام

مدل	متغیرها	بتا	t	سطح معناداری	ضریب رگرسیون	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل	برآورد خطای استاندارد
۱	ثابت	۱۰/۲۳	۴/۹۳	۰/۰۰				
	همنشینی افتراقی	۰/۶۳۶	۱۴/۶۸۱	۰/۰۰	۰/۶۳۶	۰/۴۰۴	۰/۴۰۲	۰/۰۴۵
۲	ثابت	۰/۳۴	۳/۰۴					
	همنشینی افتراقی	۶۰۲	۱۳/۱۹۸	۰/۰۰				۰/۰۴۸
	تقویت کننده افتراقی	۱۱	۱۸/۲	۰/۰۳	۰/۶۴۲	۰/۴۱۳	۰/۴۰۹	۰/۱۶۱
۳	ثابت	۷/۴۸	۲/۳۴					
	همنشینی افتراقی	۶۱۲	۱۳/۴۰۴	۰/۰۰				۰/۰۴۸
	تقویت کننده افتراقی	۱۱۳	۲/۴۷۰	۰/۰۱۴				۰/۱۵۳
	تعاریف	۰/۱۰	۲/۰۵	۰/۰۴	۰/۰۶۴۹	۰/۴۲۱	۰/۴۱۵	۰/۶۷۱

۴-۲-۴. مدل سازی معادلات ساختاری

الگوسازی معادلات ساختاری به محقق این اجازه را می دهد تا به تحلیل علی متغیرهای مکنون و متغیرهای مشاهده شده، به طور همزمان پردازد. در مدل معادلات ساختاری sssl ساختار اجتماعی به عنوان علل دور متغیر وابسته و یادگیری اجتماعی به عنوان علل نزدیک مطرح شده اند. در مدل معادلات ساختاری، فقط دو متغیر ساختار بی سازمانی و آنومی اجتماعی باقی مانده اند. همان طور که در شکل می بینید، میزان تأثیر متغیرهای ساختار اجتماعی بر متغیر فضا ساز یادگیری اجتماعی در مجموع ۰/۳۶ است. در مقابل، تأثیر یادگیری اجتماعی بر بزهکاری ۰/۶۱ است. شاخص های برازش مدل نشان می دهند که مدل از برازش خوبی برخوردار است. میزان شاخص GFI ۰/۸۱ و میزان شاخص PGFI ۰/۶۶۵ است. هرچقدر این اعداد به یک نزدیک تر باشند، مدل برازش بهتری را ارائه می دهد.

GFI = 0.856 PGFI = 0.66

Chi square = 641/41 df = 315 p-value = 0 RMSEA = 0.0005

شکل ۳. نتایج تحلیل مدل معادلات ساختاری مربوط به اثرات متغیرهای مستقل بر وابسته

۵. نتیجه گیری

بر اساس نتایج حاصل از پژوهش، میانگین بزهکاری نوجوانان در بین افراد مورد بررسی، متوسط به بالا ارزیابی می شود. بر اساس نتایج تجربی این پژوهش، در وضعیت بی سازمانی اجتماعی، تعاریف و معنادهی به رفتار بزهکاری از سوی فرد حالت خنثی و توجیه اخلاقی پیدا می کند ($R = 0.199$)، وجود بی سازمانی اجتماعی، احساس گمگشتگی و اغتشاش در فرد را به وجود می آورد و در جامعه آنومیک وجود کنترل اجتماعی غیررسمی تضعیف می شود ($R = 0.295$). در حالت آنومیک، انطباق استعدادهای فردی با نیازها کاهش پیدا

کرده و در اجتماعاتی که دارای بی‌سازمانی اجتماعی هستند، قادر به خودتنظیمی مؤثر نیست (میانگین = ۴۵/۵۵). بی‌سازمانی اجتماعی زندگی، به‌ویژه در مناطق خاص حاشیه‌نشین به‌وسیله ضعف اعمال کنترل اجتماعی در این مناطق، منجر به بروز مسائل اجتماعی و روانی شده است (میانگین = ۲۳/۴۷). یافته‌های پژوهش نشان داد: بزهکاری نوجوانان بیش از آنکه از عوامل زمینه‌ای مانند سن، پایگاه اجتماعی و اقتصادی باشد، ناشی از عوامل رابطه‌ای سازمان اجتماعی است. بر اساس نتایج تحلیل رگرسیونی و معادلات ساختاری، می‌توان با اطمینان بیشتری نتیجه‌گیری کرد که مدل ساختار اجتماعی و یادگیری اجتماعی در سطح تبیین خرد می‌تواند ابزار مناسبی برای تبیین واریانس مسائل اجتماعی چون کجروی و بزهکاری نوجوانان به کار بسته شود. همچنین گروه دوستان بیشترین تأثیر را در مقایسه با عامل خانواده و اولیای مدرسه بر بزهکاری نوجوانان شهر تهران داشته و عدم نظارت و رسیدگی والدین بیشترین تأثیر را در بین متغیرهای تأثیرگذار عامل خانواده بر بزهکاری نوجوانان شهر تهران داشته است. همچنین تمایل به الگوبرداری از رفتار ناشایست اولیای مدرسه بیشترین تأثیر را در بین متغیرهای تأثیرگذار داشته است.

این مطالعه با پیش‌بینی تئوری آنومی اجتماعی نیز مطابقت دارد. در واقع تئوری آنومی اجتماعی پیش‌بینی می‌کند که بی‌هنجاری در شرایطی پدید می‌آید که در حوزه‌های معینی از زندگی اجتماعی، معیارهای روشن برای راهنمایی افراد وجود نداشته باشد. نسبت کجروی با فرهنگ جامعه دوجنبه است: ۱. تأثیر علی فرهنگ بر کجروی و ۲. تلقی فرهنگ از کجروی. تأثیر علی فرهنگ بر کجروی را با این گزاره می‌توان پی برد که گمراهی زمینه‌ساز کجروی است. در این مطالعه عوامل کجروی نوجوانان چیزی جز ناسازگاری منطقی معانی نیست و آنومی اجتماعی زمینه‌ساز گمراهی و گمراهی زمینه‌ساز کجروی است. یافته‌ها نشان دادند که بزهکاری فرد در این مناطق، تابعی از میزان کمیابی طبیعی و یا کمیابی مصنوعی (ناشی از نابرابری اجتماعی در درون ساختار جامعه) است. اگر دوگانگی فرد/جامعه را اولین نمونه در رابطه با جرم در نظر بگیریم، باید بگوییم سازوکاری در جامعه وجود دارد که جرم‌زاست، مثلاً سطوح بالای بیکاری و یا فقدان ضابطه اخلاقی و راه‌حل در پدید آوردن نوعی تغییر اجتماعی نهفته است. اگر از سوی فرد آغاز کنیم، مسئله از منظر اصول اخلاقی فردی ملاحظه خواهد شد و کانون توجه از تغییر اجتماعی به مسائل مجازات یا امکان اصلاح فرد (در این مطالعه نوجوانان) منتقل می‌شود.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- احمدی، احمد (۱۳۷۵). روان‌شناسی نوجوانان و جوانان، تهران: نخستین.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۸). آنومی یا آشفتگی اجتماعی: پژوهشی در زمینه پتانسیل آنومی در شهر تهران، تهران: انتشارات سروش.
- سلیمی علی و محمد داوری (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی کجروی، قم: نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- علمی، رضا (۱۳۴۸). جرم‌شناسی، انتشارات امیرکبیر، جلد پنجم.
- گزارش اولیه مرکز آموزش و پژوهش زندان‌ها (۱۳۷۶). خلاصه نتایج، جلد اول.
- مشکانی، زهراسادات و محمد بیرون (۱۳۷۷). «آزمون تجربی نظریه التقاطی در بزهکاری کودکان و نوجوانان تهران بزرگ»، مجله دانشکده پزشکی، جلد ۳.
- هرگنهان و اولسون (۱۳۷۸). تئوری‌های یادگیری، ترجمه علی اکبر سیف، تهران: نشر دوران.

ب) منابع لاتین

- Abercrombie, W. S. (1984). "Ecological Correlations and the Behavior of individuals", American Sociological Review 5 (june):352-7.
- Akers, Ronald L. (1989). "A Social Behaviorist Perspective on Integration of Theories of Crime and Deviance, Theoretical Integration in the study of Deviance and crime: problems and prospects, edited by S. Messner, M. D. Krohn, and A. LISKA. Albany, NY: SUNY PRESS; 23-36.
- Akers, Ronald L. (1992). Drugs, Alcohol, and Society: Social Structure, Process and Policy, Belmont, CA.
- Borgatta, Edgar F; Montgomery, Rhonda J. V (2000). Encyclopedia of Sociology, volume one second edition, Detroit, San Francisco.
- Donhaman, M.L. (1999). "The Groups Contexts of Delinquent Behavior." social problems, 19(summer):114-29.
- Galeiya, M. (2001). The Psychology of Human Differences, New York: Appleton - Century Crofts.
- Kimbel (1961). Social Learning Theory, Boston: Northwestern university press.
- Kitsuse, J.L. and Cicourel, A.V. (1963). A Note on the Uses of Official Statistics, social problem, 11.
- Kitsuse, J. I. and Cicourel, A. V. (1963). "A Note on the Uses of Official Statistics", social problem. 11.
- Loderman, Joel. (1999). "The Introductory Sociology Survey and Delinquency", 4:271-76.
- Markowitz & Bursik, Robert. J, JR (2001). "Disorganization and Theories of Crime and Delinquency: Problems and Prospects", Criminology, V. 26, N. 4:519.
- Sellin, Th. (1962). The Significance of Crime. In M. E. Wolfange. L. Savitz and N.

Siegel, Larry J. (2001). Criminology Theories, Patterns and Typologies". A division of Thomson learning, INC. Web: <http://www.thomsonrights.com>.

Archive of SID